

МОДЕЛЬ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОГО ВПЛИВУ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД МЕНТАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ КЛІЄНТА

К. О. ГОРДІЄНКО

В сучасних реаліях сьогодення актуальною є проблема ефективної взаємодії практикуючого психолога та клієнта. Виходячи з того, що людське суспільство розподіляється на певну кількість ментально-відмінних груп, які мають свої особливості (фізичні, етнічні, релігійні, світоглядні, гендерні, соціальні, вікові, психологічні тощо), практикуючому психологу необхідно володіти навичками спілкування та диференціювання психологічних специфік клієнта. Особливо це стосується вміння надавати психологічну допомогу людям з різними станами фізичного здоров'я, адже кількість івалідизованого населення зростає.

Проблеми ментальності та психотерапевтичної специфіки розглядаються у працях таких вчених як К. Роджерс, К. Вітакер, Р. Янг, О. Алексейчик, Б. Братусь, Ф. Василюк, І. Дубровіна, Ю. Ємельянов, А. Єрмошин, О. Зінченко та ін. [1; 7; 9; 10; 11; 12; 13; 15]. Однак проблема визначення шляхів підвищення розуміння ментальних особливостей клієнта та урахування парадигмальних особливостей роботи психолога під час надання психологічної допомоги потребує подальших досліджень. Це й зумовило проведення теоретико-емпіричного дослідження, на тему дослідження „Модель психотерапевтичного впливу в залежності від ментальних особливостей клієнта”.

Предмет дослідження ми визначали як особливості структурування психотерапевтичних висловлювань в залежності від соціокультурної ідентифікації.

Мета дослідження – виявлення наявності та характеру зв'язку ментальних особливостей клієнта з ідеалами психотерапії в сучасній психології.

Завдання дослідження:

1. На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури розкрити суть проблеми дослідження, її основних питань та ключових понять.

2. Емпірично вивчити модель консультативної взаємодії, що пропонується психологом та характер її впливу на клієнтів.

3. З'ясувати ментальні особливості особистості клієнтів, що звернулися за психологічною допомогою.

4. З'ясувати можливий характер зв'язку між моделлю психологічного впливу в залежності від ментальних особливостей клієнта.

Гіпотеза: ефективність психотерапії залежить від використаної парадигми психотерапії, відповідно до ментальних та фізичних особливостей клієнта.

Методи дослідження. Для вирішення першого завдання використовувався теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження. Для вивчення моделі психотерапевтичного впливу психолога на власних клієнтів використовувався метод контент-аналізу за методикою „Діагностика розуміння психологом власної парадигми роботи” О. Бондаренка. Ментальність особистості клієнта вивчалася відповідно до її основних структурних компонентів (когнітивний, емоційний, ціннісний, поведінковий) та показників, за допомогою використання низки психологічних методик та методів, а саме: методика „Тест двадцяти висловлювань” М. Куна та Т. Макпартленда в модифікації Т. Румянцевої та методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича.

Емпірична база дослідження: практикуючі психологи, що працюють в певному напрямі психологічного знання (гуманістична психологія, когнітивно-поведінкова, психоаналіз, гештальт-терапія) та викладають психологічні науки у Київському національному лінгвістичному університеті, Відкритому міжнародному університеті розвитку людини „Україна”, Національній академії внутрішніх справ, Соборній мечеті „Ар-Рахма” та їх клієнти.

Наукова новизна одержаних результатів: Емпірично будуть отримані нові дані про взаємозв'язок між ментальними особливостями клієнта й ідеалами психотерапії в сучасній психології. Це є підставою для розгляду використання адекватності психологічного інструментарію в певному напрямі психологічної практики, відповідно до соціально-психологічних особливостей клієнта, як засобу підвищення ефективності психотерапії. Оригінальним є використання методу контент-аналізу; вивчення проблеми в аспекті поєднання проблеми професійної кваліфікації психолога та індивідуальності клієнта.

Теоретичне і практичне значення: Буде поповнено знання щодо засобів підвищення успішності психологічної допомоги в умовах використання адекватної парадигми (ідеали, методологія, інструментарій та ін.), відповідно до обраного напрямку психотерапії та соціально-особистісних особливостей клієнтів, що має теоретичне та практичне значення. Результати дослідження знайдуть відображення у публікаціях автора.

Вивчення праць Р. Додонова, Л. Пушкарьова, Т. Стефаненко, С. Сулакшина, А. Гуревич, В. Шкуратова та ін. показало, що ментальність – це сукупність соціально-психологічних установок і автоматизмів свідомості, які формують способи бачення світу і уявлення людей, що належать до тієї або іншої соціально-культурної спільноти [8; 14; 18].

Визначення суті ментальності показало, що структуру цього психічного явища складають когнітивний, емоційний, ціннісний, поведінковий компоненти. Узагальнення даних щодо розуміння суті кожного компонента дозволило нам визначити зміст кожного з них. Під когнітивним компонентом ми розуміємо знання людини про себе, під емоційним – суб'єктивну оцінку своїх характеристик, під ціннісним – ціннісні орієнтації, під поведінковим – рольові позиції чи психологічна готовність (підготовленість) до них [16; 17].

Відповідно до загального розуміння суті кожного компонента у ментальності особистості ми визначаємо:

1. Когнітивний компонент: у ментальності особистості – ідентичність особистості, а саме адекватності, повноти, усвідомленості знань людини та характеристик про самого себе, тобто образу „Я” або Я-концепції.;

2. Емоційний компонент: у ментальності особистості виявляється в емоційному забарвленні когнітивних складових ідентифікації, самоставленні людини до власних особистісних характеристик та його самооцінка;

3. Ціннісний компонент: у ментальності особистості виражається в життєвих ідеалах, ієрархії життєвих цілей, цінностей-засобах і уявлення про норми поведінки, які особистість розглядає як еталон.

4. Поведінковий компонент: у ментальності особистості виражається в рольових позиціях, у приналежності до тієї чи іншої групи людей, у моделях поведінки, стереотипних реакціях, традиціях, життєвому укладі.

Відповідно до розуміння суті кожного компонента особистісної ментальності, ми визначаємо, що основними показниками прояву ментальності у когнітивному компоненті є ідентичність особистості; у емоційному – самоставлення людини до власних особистісних характеристик; у ціннісному – наявність еталонних ціннісних орієнтацій; у поведінковому – широта соціальних рольових позицій та приналежність до соціальних груп [16, с. 95; 17, с. 89].

Під моделлю психологічного впливу ми розуміли напрям психотерапії, у якому працює психолог, займаючи певну позицію у відношенні до клієнта, орієнтуючись на різні ідеали психотерапії в цілому та використовуючи відповідні методи роботи для досягнення ефекту та результату.

Аналіз психологічної літератури свідчить, що проблема сучасної психотерапії розглядається у контексті певної філософської, методологічної та, глибше, релігійної традиції (О. Алексейчик, О. Бондаренко, К. Ясперс, І. Ялом, С. Хоружий, С. Хантингтон та ін.).

Поняття психотерапія (грец. *psyche* – душа і *therapeia* – лікування) – це галузь психології, що вивчає механізми, способи і прийоми професійного надання психологічної допомоги з метою розв'язання проблем, звільнення від психосоматичних симптомів або актуалізації резервів особистісного зростання [1; 2].

Виходячи з багатогранності та протиріч психотерапія поділяється:

1) За інтенціями (спрямованістю) психотерапія:

- медична (клінічно орієнтована);
- немедична (особистісно спрямована).

2) За формою психотерапевтичного процесу:

- групова / індивідуальна;
- довгострокова / короткочасна психотерапія [6].

Об'єктом психотерапевтичного впливу є цілісна особистість з усіма її якостями, думками, бажаннями та цінностями. Психотерапевтична діяльність – це різновид міжособистісного спілкування, а взаємини терапевта і клієнта у більшості шкіл вважають провідним засобом психотерапевтичного впливу.

Конкретним предметом, на якому психотерапевт зосереджує зусилля, можуть бути різні регіони психіки: свідомість і мислення (когнітивний напрям), несвідоме (класичний психоаналіз), психе як системна єдність свідомого та несвідомого (юнгіанство), відчуття, емоції і почуття (гештальт-терапія).

Проте спеціаліст будь-якого напрямку ніколи не лишає поза увагою особистість людини як багатогранний, цілісний і динамічний феномен. Психотерапія як форма психологічної практики охоплює велику кількість окремих моделей, напрямів, шкіл та авторських підходів.

Певну еклектичність психотерапевтичного знання було подолано лише завдяки досягненням сучасної семіології – науки про знакові системи, яка виконує стосовно психотерапії провідну методологічну функцію[3; 4; 5].

Ми виходили з припущення, що ефективність консультативної роботи та психотерапії залежить від застосованої парадигми, розуміння та успішності її використання відповідно до ментальних особливостей клієнта, що визначаються як сукупність соціально-психологічних установок і автоматизмів свідомості, які формують способи бачення світу і уявлення людей, що належать до тієї або іншої соціально-культурної спільноти.

Пракуючі психологи, що працюють у певному напрямі психотерапії (гуманістична психологія, когнітивно-поведінкова, психоаналіз, гештальт-терапія), орієнтуються на різні ідеали психотерапії (класична чи посткласична раціональність), характеристики методу роботи (ідеологія чи технологія), трактування клієнта (суб'єктність чи об'єктність), позиції психотерапевта (залучений чи відокремлений), модель (новаторська чи традиційна), досягнення ефекту (швидкий чи якісний), результат (гомеостаз чи розвиток).

Враховуючи ментальні особливості клієнта, спеціаліст може надати психологічну допомогу в контексті філософської, методологічної, релігійної, тобто соціокультурної традиції, що вільно чи мимоволі відтворюється і транслюється психологом-психотерапевтом [8, с. 5].

Попередній аналіз цих змінних формує підставу для загального висновку: ефективність психологічної допомоги залежить від парадигми використаної психотерапії, відповідно до ментальних та фізичних особливостей клієнта.

Таким чином, огляд наукової літератури з проблеми дослідження виступає вихідною позицією для подальшого емпіричного вивчення засобів підвищення успішності психологічної допомоги в умовах використання адекватної парадигми відповідно до обраного напрямку психотерапії, соціально-особистісних і фізичних особливостей клієнтів.

Відповідно до етапів дослідження та суті досліджуваних явищ буде застосована така методика:

1. На першому етапі дослідження ми виявимо моделі психологічного впливу психолога на клієнтів, розуміння власної парадигми роботи та успішності її використання, використовуючи метод контент-аналізу за методикою „Діагностика розуміння психологом власної парадигми роботи” О. Бондаренка.

2. На другому етапі дослідження передбачено вивчення ментальних особливостей клієнта. Ментальні особливості клієнта ми вивчаємо відповідно до її структури (когнітивний, емоційний, ціннісний, поведінковий компоненти) і показників, використовуючи низку психологічних методик та методів. Для вивчення когнітивного, емоційного та поведінкового компонентів менталітету особистості клієнта, використовувалась методика „Тест двадцяти висловлювань” М. Куна та Т. Макпартленда в модифікації Т. Румянцевої.

Опрацювання результатів когнітивного компоненту менталітету показниками якого є ідентичність особистості, а саме адекватності, повноти, усвідомленості знань людини та характеристик про самого себе, тобто образу „Я” або Я-концепції. Вивчення даного феномена відбувається за критеріями оцінювання шкали аналізу ідентифікаційних характеристик. Для вивчення когнітивного компоненту, необхідно виділити результати за такими шкалами: „соціальне Я”, „комунікативне Я”, „матеріальне Я”, „фізичне Я”, „діяльнісне Я”, „перспективне Я”, „рефлексивне Я”, „проблемна ідентичність”, „ситуативний стан”. В якості кількісної оцінки рівня диференційованості ідентичності виступає число, що відображає загальну кількість показників ідентичності, яке використовувала людина при самоідентифікації.

Вивчення емоційного компоненту менталітету, показниками якого є емоційне забарвлення когнітивних складових ідентифікації, також відбувається за суб'єктивною оцінкою своїх характеристик загалом, при визначенні переважаючих оцінок за шкалами, а саме: емоційно-позитивне ставлення; емоційно-негативне; нейтральне; відчужене. Якісний аналіз результатів дослідження дасть можливість оцінити самоставлення опитанта до власних особистісних характеристик та його самооцінку.

Вивчення поведінкового компоненту менталітету, показниками якого є широта та різноманітність прояву соціальних ролей, відбувалося за шкалою „соціальне-Я”, яка містить в собі такі рольові позиції, які опитант займає у повсякденному житті: статева, сексуальна, навчально-професійна, сімейна, етнічно-регіональна, світоглядна, групова. Обробка та інтерпретація результатів відбуватиметься за кількістю позначених соціальних ролей.

Для вивчення ціннісного компонента ментальності, показниками якого є відповідні свідомі, еталонні цінності, які надають когнітивним складовим ідентифікації закріплення, використовувалась методика вивчення ціннісних орієнтацій М. Рокича, що являє собою тест-

опитувальник. У групи інструментальних цінностей – „етичні цінності”, „цінності спілкування”, „цінності справи”, „індивідуалістичні цінності”, „конформістські цінності”, „альтруїстичні цінності”, „цінності самоствердження”, „цінності прийняття інших”. Якісний аналіз результатів дослідження дасть можливість оцінити життєві ідеали, ієрархію життєвих цілей, цінностей-засобів і уявлень про норми поведінки, які опитант розглядає як еталон.

Сподіваємося, що отримані дані дозволять визначити конкретні теоретичні та практичні дані щодо підвищення ефективності взаємодії практикуючого психолога та клієнта в контексті соціокультурної традиції, враховуючи ментальні та фізичні особливості останнього.

Список використаних джерел:

1. Алексейчик А. Е. Библиотерапия [Текст]: руководство по психотерапии / под ред. В. Е. Рожнова. – Т.: Медицина, 1985. – С. 304-319.
2. Бондаренко А. Ф. Русская традиция в психотерапии: в поисках истоков / А. Ф. Бондаренко, Н. С. Кондратюк // Психотерапия. – 2008. – № 6. – С. 7–16.
3. Братусь Б. С. Нравственное сознание личности / Борис Сергеевич Братусь. – М.: Знание, 1985. – 64 с. – (Психологическое исследование).
4. Братусь Б. С. Образ человека в гуманитарной, нравственной и христианской психологии / Борис Сергеевич Братусь // Психология с человеческим лицом: гуманистическая перспектива в постсоветской психологии: под ред. Д. А. Леонтьева, В. Г. Щур. – М.: Смысл, 1997. – 296 с.
5. Братусь Б. С. Психология и этика: опыт построения дискуссии / Б. С. Братусь. – Самара: БАХРАХ, 1999. – 128 с.
6. Василюк Ф. Е. Методологический анализ в психологии / Ф. Е. Василюк. – М.: Изд. МГППУ „Смысл”, 2003. – 240 с.
7. Витакер К. За пределами психики. Терапевтическое путешествие / под ред. Дж. Р. Нейли и Д. П. Кинскерна. – М.: Класс, 1999. – 400 с.
8. Гуревич А. Я. Проблема ментальностей в современной историографии / А. Я. Гуревич // Всеобщая история: дискуссии, новые подходы. – М.: Наука. – Вып. 1, 1989. – С. 75-89.
9. Дубровина И. В. Руководство практического психолога: психическое здоровье детей и подростков в контексте психологической службы / И. В. Дубровина. – М.: Академия, 1995. – 168 с.
10. Емельянов Ю. Н. Активное социально-психологическое обучение: [монография] / Ю. Н. Емельянов. – Л.: ЛГУ, 1985. – 120 с.
11. Ермошин А. Ф. Вещи в теле: Психотерапевтический метод работы с ощущениями / А. Ф. Ермошин. – М.: Независимая фирма „Класс”, 1999. – 320 с. – (Библиотека психологии и психотерапии, вып. 72).
12. Зинченко В. П. Методологические вопросы психологии / В.П.Зинченко, С.Д. Смирнов. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 165 с.
13. Мещерякова Б. Г. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: АСТ, СПб.: Прайм-Еврознак, 2008. – 868 с. – (Большая университетская библиотека).
14. Пушкарёв Л. Н. Что такое менталитет? Историографические заметки / Л. Н. Пушкарёв // Отечественная история. – 1995. – № 3. – С. 158-166.
15. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека / Роджерс К. Р. – М.: изд. группа „Прогресс”, „Универс”, 1994. – 480 с.
16. Семенов В. Е. Российская полиментальность и социально-психологическая динамика на перепутье эпох / В. Е. Семенов. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та, 2008. – 479 с.
17. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология / Т. Г. Стефаненко. – М.: Институт психологии РАН, „Академический проект” – 1999. – 320 с.
18. Шкуратов В. А. Историческая психология / В. А. Шкуратов. – М.: Смысл, 1997. – 505 с.

Рецензент – к.психол.н., доцент С. М. Кондратюк